

Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike.* Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003, 630 str., ilustr. (Zupanič Slavec, Zvonka – avtor dodatnega besedila – urednik).

660

Knjiga, ki jo je avtor posvetil njegovi Ekscelenci, gospodu Andreasu Josephu Baronu von Stifftu, ima v izvorniku 403 strani formata A5, ki se jim pridružujejo še priloge. Slovenska izdaja ima 630 strani, saj prinaša spremne študije, glosar nekaterih zgodovinskih in strokovnih pojmov ter nagovor ljubljanske županje Danice Simšič, medtem ko so tabele in razpredelnice zdaj ustrezno vključene v samo knjigo.

Urednica Zvonka Zupanič Slavec je avtorica uvodne besede (Oživiljen spomin na nekdanjo Ljubljano, ki mu sledi še spremna beseda prevajalke tega zahtevnega dela Marjete Oblak) ter študij Ljubljanski mestni zdravnik dr. Fran Viljem Lipič in Lipičeva topografija Ljubljane – Mozaični spomin na Ljubljano 19. stoletja in Od medicinskih sistemov 18. stoletja do klinične medicine 19. stoletja. Naslednja razmišljanja so prispevali Vasilij Melik (Ljubljana v Lipičevem času), Jože Žontar (Ljubljana in uprava kraljestva Ilirije), Igor Grdina (Od baročne do predmarčne Kranjske), Marijan M. Klemenčič (Geografske zanimivosti Kranjske v Lipičevi Topografiji), Aleš Krbavčič (Materia medica in farmakoterapija v Lipičevi Topografiji), Jože Jurca (Pripombe veterinarja k prevodu Lipičeve Topografije) ter Andrej Šmalc (Nemška in slovenska kemijska nomenklatura v času F. V. Lipiča).

Dr. Fran Viljem Lipič (Franz Wilhelm Lippich, tudi Lipić), zdravnik internist, se je kot mestni zdravnik mudil v Ljubljani le slabih enajst let – od leta 1823 do leta 1834. Naše deželno stolno mesto je bilo namreč zgolj ena od šestih postaj na njegovi precej kratki življenjski poti, saj ga je denimo preživel tudi naš pesnik Prešeren. Vendar je prav med bivanjem v Ljubljani ustvaril svoje najpomembnejše delo, obširno knjigo *Topografija cesarsko kraljevega deželnega glavnega mesta Ljubljana, z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. To je temeljno topografsko delo o Ljubljani in življenju v njej iz prve polovice 19. stoletja. Lipič je opisal Ljubljano tistega časa (imela je 12.000 prebivalcev in 927 hiš) z najrazličnejših strani, med katerimi so zdravstvene zadeve sicer v ospredju, zato da hkrati okrog njih niza popisovanje vsega takratnega ljubljanskega – in s tem posredno tudi kranjskega življenja. Njegovo delo prinaša izredno dragocena spoznanja iz tistega časa, ko je leta 1834 knjiga izšla, sega pa seveda tudi nazaj, s čimer predstavlja pomembna izhodišča za poznavanje lokalne zgodovine, etnologije in sociologije. Njegovo delo je postavljeno v obdobje, za katerim se je zelo hitro začelo uveljavljati domače in tuje naravoslovje s pomočjo solidnih znanstvenih metod, med katerimi mnoge, bolj ali manj izdelane, upošteva že Lipič kot predhodnik kasnejših raziskovalcev. V svoji knjigi namreč prinaša tudi najrazličnejša naravoslovna spoznanja – od medicinskih, za katera je avtor sam izšolani in načitani raziskovalni strokovnjak in ki so v ospredju, do fizično-geografskih, antropoloških,

botanično-zgodovinskih in mnogih drugih. Knjiga je vsekakor posrečena združitev fizične in zdravstvene topografije Ljubljane, ki najceloviteje predstavlja takratno mesto in njene prebivalce. Zato je seveda jasno, da so iz Lipičevega dela zajemali najrazličnejši raziskovalci in avtorji od Josipa Mala (Zgodovina slovenskega naroda, 1928–39, Stara Ljubljana in njeni ljudje, 1957), Franceta Kidriča (Življenjepis Franceta Prešerna, 1938) do spodaj podpisanega. Lipič denimo ne opisuje samo tedanjega življenja, ampak – sicer ne edini – daje tudi nasvete za primerno in pošteno življenje, kjer denimo hvali kmete, ker ostajajo zvesti noši in starim šegam ter navadam, medtem ko graja razvade, med njimi predvsem pijančevanje. Kot nasprotnik alkoholizma bi zmanjševal vinograde in večal njive, predvsem pa bi prepovedal kuhanje žganja. Tu ne le, da ni ostal zgolj pri besedah, ampak je v Ljubljani istega leta (1834) izdal delo, ki vsekakor sodi v kulturno zgodovino človeštva, namreč prvo znanstveno razpravo o alkoholizmu na svetu – Glavne značilnosti dipsobiostatike (Grundzüge zur Dipsobiostatik).

Kako je dr. Lipiču vse to uspelo? Bil je pač zelo nadarjen človek, zraven pa enciklopedično izobražen učenjak, širok, vedoželjen, izredno marljiv in natančen, hkrati pa s smislom za humor in z veliko mero poštenosti – zaradi česar so ga sodobniki zelo cenili. Bil je človek discipline in odgovornosti, ki je hotel družbi nekaj prispevati. Seveda pa takemu talentu ne more manjkati zdrave ambicioznosti, ki je v Ljubljani s svojim znanjem vred, zlepa ni mogel unovčiti. Obe deli sta izjemni, vendar pa so mu metali skoraj povsod polena pod noge. Po službeni dolžnosti se je namreč zapletal v ostre spore s homeopati, ki so mu s svojimi zvezami grenili življenje. Zato je hotel Ljubljano večkrat zapustiti, vendar njegovih prošenj niso upoštevali. Veliko vprašanje je, če bi dokončal svojo Topografijo, še večje, ali bi jo sploh lahko izdal, če bi mu oblasti dovolile premestitev. Vendar je zdržal in skoraj čudežno dočakal odrešitev. Ko je leta 1834 obe omenjeni deli končno izdal, se je zaradi smrti zdravnika prijatelja izpraznilo profesorsko mesto na znameniti medicinski akademiji v Padovi in Lipič je smel zasesti njegovo mesto, poleg tega pa je postal še ravnatelj interne klinike. Razmišljati bi kazalo ne le o njegovem delu in življenju, ampak tudi o njegovi usodi.

Osebo imam dr. Lipiča zaradi njegovih lastnosti in velikega ter raznolikega pionirskega dela, ki ga je požrtvovalno opravil, za »ljublanskega Valvasorja«. Čeprav ga naša zgodovina medicine pozna in je v Ljubljani po njem poimenovana tudi uličica ob stari šempetrski kasarni in cerkvi sv. Petra (tam namreč že stoletje teče bolnišnična dejavnost, blizu pa je takrat dr. Lipič tudi živel), pa širši javnosti ni poznan, še manj njegovo delo.

Starejši so Lipiča, ki je bil nedvomno med najbolj izobraženimi razumniki takratne Ljubljane, in njegovo delo pač poznali v izvorniku (knjiga je seveda tiskana v gotici in v starem nemškem jeziku), saj je bila nemščina jezik izobražencev, kar se je kasneje spremenilo, razen tega pa se je v javnih knjižnicah ohranilo le pet originalnih izvodov. Naj mi bo dovoljeno zapisati, da sem se že v osemdesetih letih trudil, da bi kakšna založba izdala Lipičevo Topografijo, vendar se nihče ni hotel ogreti za ta podvig. Zato sem toliko bolj vesel, ker je ob Lipičevi 200-letnici rojstva

to končno s silnim trudom in energijo uspelo predstojnici Inštituta za zgodovino medicine doc. dr. Zvonki Zupanič Slavec. Podvig je vreden občudovanja tudi zato, ker je knjiga izšla v treh oblikah (trdo vezana, broširana izdaja in faksimile), kar bi bilo brez številnih sponzorjev, zavzetosti Slavčeve in pomoči drugih, nemogoče. Vrnimo se h knjigi.

Knjiga je v izvorniku izšla v treh delih in bila naknadno vezana. Lipič je za vodilo svojega dela uporabil moto, da mora zdravnik ravnati po svoji vesti in svojem prepričanju, ne pa po metodi. Hkrati je v uvodu preskromno, a v duhu časa zaprosil bralce, naj ne bodo prestrogi, ker kljub desetletnemu zbiranju gradiva, opazovanju in razmišljanju uspeh še zdaleč ni tak, kot bi zahtevala njegova pomembna tematika.

662

To je razdelil, kot rečeno, v tri dele. V prvem obravnava splošne fizične razmere Ljubljane, med njimi geografijo (klimatologijo, hidrografijo in meteorologijo), biologijo (splošno, favno in floro), fizično topografijo v ožjem pomenu besede (opis in lego mesta, način življenja, ...) in antropologijo. V drugem delu navaja bolezni in njihovo takratno zdravljenje ter proučuje lokalne vplive na obolevnost. V tretjem delu predstavi takratno medicinsko izobraževanje zdravstvenega osebja, delo lekarnarjev in živinozdravnikov, javne, humanitarne in zasebne zdravstvene ustanove, ljudsko medicino in mazaštvo, hkrati pa tudi poudari avstrijske zdravstvene predpise o cepljenju, epidemijah, o obravnavi revežev, najdenčkov itn.

V sklepnem delu avtor poda dragocene demografske podatke o nataliteti, mortaliteti, morbiditeti in pričakovani življenjski dobi v Ljubljani za desetletje 1823–1833.

Študiously napisana Topografija je opremljena z obsežnim znanstvenim aparatom in citiranjem strokovnjakov tiste dobe. Hkrati je Lipič upošteval starejše avtorje, recimo Valvasorja, Hacqueta, Gruberja, Gerbca, Hoffa, veliko pa mu je po lastnih besedah pomagal tudi tedanji ljubljanski župan Hradecky.

O njegovih pomočnikih, virih in bibliografiji, ki jo je uporabil v Topografiji, zveemo več šele v javni zahvali, ki jo je objavil v časniku *Illyrisches Blatt* (22. januarja 1834). Zato pa je v knjigi objavil imena več deset prednaročnikov, med katerimi najdemo Prešerna, Čopa, Kastelica, knezoškofa Wolfa, razne zdravnike, trgovce, profesorje, plemstvo in seveda oblastnike iz Ljubljane in Kranjske, pa tudi iz drugih avstrijskih dežel in celo iz Berlina. Vsekakor gre za zanimiv seznam takratnih (kranjskih) veljakov. V zvezi s tem zapišimo, da je leto za izidom izšla v Medicinskem letopisu c.-kr. avstrijske države tudi zelo ugodna recenzija. Vsekakor mu je omenjeno delo močno povečalo ugled tako med kolegi kot med laiki in bilo zelo pogosto citirano.

Fran Lipič je živel v času, ko je bilo v Evropi v navadi pisanje mestnih kronik oziroma topografij. To nas ne sme čuditi, saj je imel takrat le zdravnik dostop v zasebno intimnost, le on je lahko videl tudi imenitneže »v spalni srajci«. Prav zato je predvsem zdravnik lahko postal verodostojen kronist svojega časa, saj ni intenzivno opazoval le javnega življenja, ampak tudi zasebno. Pri tem je treba pristaviti, da je Lipičeva Topografija nastala že v času, ko se je trend pisanja takih topografij šele dobro začel. Večina jih je bila namreč objavljena po letu 1840.

Omenil sem že, da Lipičeva Topografija, ki precej obsežno opisuje tudi takratni način življenja, predstavlja verodostojen vir podatkov tudi za družboslovne vede, med njimi prav za etnologijo. O tem bo potrebno napraviti posebno študijo. Na tem mestu naj sledi le kratek opis. Nekaj etnološkega je mogoče izveliči skoraj iz vsakega med šestinšestdesetimi poglavji. Več iz poglavij v »četrti knjigi« (Biostatiki), kjer nas avtor poučuje o podatkih in sklepanju o številu prebivalstva in podatkih od zakonskih zvez, vplivu letnih časov na rojstva, do povprečne in pričakovane življenjske dobe, pa tistih v »drugi knjigi«, ki se pod podnaslovom Antropologija dotikajo več tematik: od nege in vzgoje otrok do stanovskih razlik, izobražencev in njihove kulture do morale. Največ pa spet iz »druge knjige« (Fizična topografija v ožjem pomenu, I. razdelek Teleologija), ki je pravi etnološki priročnik v malem.

663

Gre za vsebino med 11. in 17. poglavjem (strani 110–155), ki ostaja nespremenljivo pomemben vir faktov do danes.

Opisu mesta, njegove lege in razdelitve, načina gradnje, ... pa opisu cestnega tlaka, razsvetljave, razporeditve prodajnih mest, sledijo drugi: stanovanje in ogrevanje, pijače, pitna voda, živila, vrste mesa, rastlinska živila, tržni red, priprava jedi (še zlasti "narodnih"), jedilni pribor in kuhinjsko posodje, oblačila, način življenja, gospodinjstvo, običaji ter javne zabave. Nekateri od teh tem je Lipič poznavalsko razširil na vso Kranjsko. Zanimiva je, denimo, tudi Lipičeva trditev, da v Ljubljani ni pravega meščanstva, češ da je vse preskromno.

Lipič ob vsej podatkarški natančnosti in hoteni znanstvenosti pri teh (in tudi drugih) opisih ostaja sam svoj, prepričan predvsem v svojo sposobnost opazovanja (na to so v njegovi dobi letele edine, vendar rahle kritike), v svojo sposobnost razlikovanja, povezovanja odločanja in določanja, pa tudi v svoj, kar je pomembno, humor. Zato je že takrat uspel vzpostaviti do vsega, nadvse ambiciozno preučevanega, tudi določeno distanco.

Sicer pa je dr. Lipič poučeval medicinsko znanost v času, ko je v Srednji Evropi, kot je zapisal Igor Grdina, cvetel »terapevtski nihilizem«. Znanstveniki so tedaj namreč napadali tradicionalno farmakologijo in terapijo. Kot zdravilo so uporabljali tako rekoč samo še višnjevo žganje! Klasično izobraženi dr. Lipič je bil prav tako pristaš hipokratske medicine, ki poudarja, da je bolezen naravni pojav in se zato zdravi z naravnimi sredstvi, zdravnik pa je samo služabnik narave. Zato ni čudno, da branje njegove Topografije v vsej odličnosti kaže, da se je med nekaterimi področji, ki so se od Lipičevih časov do danes spremenila, najbolj spremenila prav medicina.

Damjan J. Ovsec